

REVISTĂ A UNIUNII SCRITORILOR DIN ROMÂNIA ANUL CLVIII

CONVORBIRI LITERARE

FONDATĂ DE SOCIETATEA JUNIMEA DIN IAȘI, LA 1 MARTIE 1867

Director: Cassian Maria SPIRIDON

„A citi o poezie a lui Eminescu înseamnă a auzi un concert de Mozart”

- dialog **Mihai CIMPOI** - **Jean-Jacques ASKENASY**

„Poezia e sigur că se apropie de rugăciune”

- dialog cu **Ana BLANDIANA**POEZIE: **Coman ȘOVA**, **Cristina CHIPRIAN**, **Francisca RICINSKI**, **Daniela ANDRONACHE**PROZĂ: **Daniel CRISTEA-ENACHE**, **Calioxia TOCALĂ**, **Rodica BRETIN****Ion PAPUC**: Un stâlp**Gheorghe GRIGURCU**: „Se întâmplă și așa”**Theodor CODREANU**: Transversalie în ontologia libertății**Ioana DIACONESCU**: Câteva note și precizări despre trecutul apropiat**Mircea A. DIACONU**: Olivia Sturzu&Comp.**Mircea PLATON**: Marxismul cultural**Ioan HOLBAN**: Poeți ai anilor 2000INEDIT: Epistolar **Nicolae Manolescu****Constantin BOSTAN**: „Meliția în școală”**Mirela ROZNOVEANU**: Aura Christii în căutarea revelației**Constantin COROIU**: Călătorii interioare**Ioan CRISTESCU**: Să recitim pe Eminescu**Gellu DORIAN**: Eminescu, așa cum l-am visat**Gabriel BADEA**: Eliade și Culiuanu, un nou *thriller* hermeneutic**Liviu PAPUC**: După Sărbători, la Iași**Simion Alexandru GAVRIȘ**: O argumentație conservatoare din 1870**Dragoș COJOCARU**: Lucifer în Purgatoriu**Dan TOMULEȚ**: Lao-Tzu: detașare și contrarii**Ovidiu PECICAN**: Despre Noica și *Cartea arheilor***Pompiliu CRĂCIUNESCU**: Mai mult decât un jurnal**Dan CIACHIR**: Cinci cărți din *Biblie***Anton CARPINSCHI**: „Czeslaw Milosz la București”**Gina STOICIU**: Singurătatea batrâneții

Literatura azi:

Alexandra RUSCANU, **Alexandra OLTEANU**, **Cristina SCARLAT****Adrian JICU**, **Marius CHELARU**, **Emilian MARCU**

Critică:

Ioan IASCU**Constantin DRAM****Daniel MARIȘ**

Comentarii critice:

Adrian Dinu RACHIERU**Mihaela GRĂDINARIU****Antonio PATRAȘ**

Actualitatea literară:

Livia IACOB**Otilia UNGUREANU****Adrian G. ROMILA**

MIRCEA DUMITRU

DANIELA
ANDRONACHEANTON
CARPINSCHI

CONVORBIRI LITERARE

REVISTĂ A UNIUNII SCRITORILOR
DIN ROMÂNIA
FONDATĂ DE SOCIETATEA JUNIMEA
DIN IAȘI, LA 1 MARTIE 1867
EDITOR: ASOCIAȚIA
REVISTA CONVORBIRI LITERARE
ASOCIAȚIE DE UTILITATE PUBLICĂ

Redacția:

Director: Cassian Maria SPIRIDON
Redactor șef: Mircea PLATON
Redactor șef adjunct: Marius CHELARU
Secretar general de redacție: Dragoș COJOCARU
Redactori: Liviu PAPUC, Antonio PATRAȘ

Colegiul:

Ana BLANDIANA
Mircea A. DIACONU
Gellu DORIAN
Constantin DRAM
Gheorghe GRIGURCU
Ioan HOLBAN
Virgil NEMOIANU
Basarab NICOLESCU
Ion PAPUC
Ioan-Aurel POP
Adrian Dinu RACHIERU
Vasile SPIRIDON
Dan TOMULEȚ
Alexandru ZUB

Secretariat:
Doina BUCIULEAC

Biblioteca revistei „Convorbiri literare”
nr. 3 (351) / martie 2025
Maria Grădinaru – *coloniale și delicatese*

Revista *Convorbiri literare* găzduiește opiniile,
oricât de diverse, ale colaboratorilor.
Responsabilitatea pentru conținutul fiecărui text
aparține, în exclusivitate, autorului.
Redacția își rezervă dreptul de a schimba titlurile.

Revistă indexată EBSCO

www.convorbiri-literare.ro

CUPRINS

Cassian Maria SPIRIDON – <i>G. Călinescu – I. Negoitescu și universul plutonic eminescian</i> (II) / 1
„A citi o poezie a lui Eminescu înseamnă a auzi un concert de Mozart” – dialog Mihai CIMPOI – Jean-Jacques ASKENASY / 9
„Poezia e sigur că se apropie de rugăciune” – dialog cu scriitoarea Ana BLANDIANA / 11
Ion PAPUC – <i>Un stâlp (Constantin Bălăceanu-Stolnici)</i> / 13 Gheorghe GRIGURCU – „ <i>Se întâmplă și așa</i> ” / 15 Mircea DUMITRU – <i>Cultura, trăsătură definitorie a naturii umane</i> / 18 Theodor CODREANU – <i>Luigi Pareyson: transversalie în ontologia libertății</i> (VI) / 23 Ioana DIACONESCU – <i>Câteva note și precizări despre trecutul apropiat</i> (I) / 26 Mircea A. DIACONU – <i>Olivia Sturzu&Comp., într-o lectură labirintică despre oameni și locuri care nu mai sunt</i> (I) / 30 Mircea PLATON – <i>Marxismul cultural</i> / 33 Ioan HOLBAN – <i>Poezii ai anilor 2000</i> (II) / 37
INEDIT Lucian VASILIU – <i>Epistolar inedit</i> <i>Nicolae Manolescu către Corneliu Ștefanache</i> (III) / 42
ARHIVE LITERARE Constantin BOSTAN – <i>Dr. Constantin I. Urechiă și „meliția în școală”</i> (II) / 43
POEZIE Coman ȘOVA / 47 Cristina CHIPRIAN / 48 Francisca RICINSKI / 49 Daniela ANDRONACHE / 50 Marioara VIȘAN / 51 Constanța POPESCU / 52
PROZĂ Daniel CRISTEA-ENACHE – <i>Piulision</i> / 53 Caliopia TOCALĂ – <i>Ianis și Prințesa Elora</i> / 55 Rodica BRETIN – <i>Îngerul</i> / 57 Maria Sorina POPA – <i>Departee, în orizonturile adânci</i> / 59
CRITICĂ <i>CRITICA POEZIEI</i> : Ioan LASCU – <i>Între biografic și spiritual</i> / 64 <i>CRITICA PROZEI</i> : Constantin DRAM – <i>Scriitorul și imaginația (O ecuație cu mai multe necunoscute)</i> / 67 <i>CRITICA CRITICII</i> : Daniel MARIȘ – <i>Pasărea Phoenix sau despre forma pură a uitării</i> / 69
COMENTARIILE CRITICE Adrian Dinu RACHIERU – <i>Alexandru Ovidiu Vintilă și lirismul cerebral</i> / 71 Mihaela GRĂDINARIU – <i>La moara istoriei, a gândului și a cuvântului</i> / 73 Antonio PATRAȘ – <i>Între publicistică și literatură</i> / 75
ACTUALITATEA LITERARĂ Livia IACOB – <i>Perpetua reconstrucție a sinelui</i> / 78 Otilia UNGUREANU – <i>Ion Tudor Iovian – spre o zi fără moarte</i> / 81 Adrian G. ROMILA – <i>România partizanilor</i> / 84
LITERATURA AZI Alexandra RUSCANU – <i>Povestiri la limita supraviețuirii. Cosmin Leucuța și colapsul unei lumi paralele</i> / 86 Alexandra OLTEANU – <i>Afabilul în reconstrucția scenariului biografic</i> / 89 Cristina SCARLAT – <i>Pablo Maurette. Transmigrație</i> / 91
EX LIBRIS Mirela ROZNOVEANU – <i>Aura Christi în căutarea revelației</i> (II) / 94 Marius CHELARU – <i>Antiage</i> / 98 Dan DOBOȘ – <i>Ficțiunea 9</i> (II) <i>Câteva definiții</i> / 99 Elena PURUȘNIUC – <i>Tentația descătușării</i> / 101 Ovidiu Constantin CORNILĂ – <i>Chronos și fantasia – un joc al almei în vers</i> / 103 Toma GRIGORIE – <i>O proză scurtă cu ecouri etice profunde</i> / 106

Conform prevederilor Statutului, Uniunea Scriitorilor din România nu este responsabilă pentru politica editorială a publicației și nici pentru conținutul materialelor publicate.

Marina CUȘA – *Mitul creatorului, din perspectivă actuală* / 108
Iulian CHIVU – *Polemicele Magdei Ursache* / 109
Adrian JICU – *Variațiuni pe aceeași temă* / 111

ISTORIE LITERARĂ

Ioan CRISTESCU – *Să recitim pe Eminescu* / 113
Gellu DORIAN – *Eminescu, așa cum l-am visat* / 114
Constantin COROIU – *E ceva nașpa! Și nu numai în Danemarca* / 116
Elena VULCĂNESCU – *Creangă și calendarul fastelor ovidiene* / 119
Gabriel BADEA – *Eliade și Culiuanu: un nou thriller hermeneutic* / 123
Nicolae SCURTU – *Câteva epistole necunoscute ale lui Alexandru Marcu* / 125
Liviu PAPUC – *După Sărbători, la Iași II – Studențești* / 127

ISTORIE

Simion-Alexandru GAVRIȘ – *Zbor prin miezul unui cuib de viespi: jurnalul lui Theodor Văcărescu (1875) și declinul celei dintâi „marii guvernări” conservatoare* / 130

ESEU

Dragoș COJOCARU – *Lucifer în Purgatoriu* / 133
Dan TOMULEȚ – *Lao Tzu: detașare și contrarii (II)* / 136
Ovidiu PECICANU – *Despre Noica și Cartea arheilor* / 140
Pompiliu CRĂCIUNESCU – *Mai mult decât un jurnal* / 143
Dan CIACHIR – *Cinci cărți din Biblie* / 147
Anton CARPINSCHI – *„Czesław Miłosz la București”. „Gândirea captivă” nu este doar titlul unei cărți* / 148
Cornel-Florin MORARU – *Toga lui Jupiter* / 154
Radu I. PETRESCU – *O interminabilă povestire (SF) sau cum a fost făcută scrum Casa Albă cu tot cu președintele (Richard Nixon) și majoritatea colaboratorilor săi (III)* / 159
Gheorghe GEANĂ – *Dialectica dintre suflet și spirit în poezia patriotică a lui Mihai Eminescu (III)* / 163

PSIHOLOGIA AZI

Gina STOICIU – *Singurătatea bătrâneții* / 168

CARTEA DE RELIGIE

Florin CRÎȘMĂREANU – *O binevenită istorie culturală a religiozității* / 170

CARTEA DE FILOZOFIE

Ioan Alexandru TOFAN – *Întoarcerea la simțul comun* / 172

CARTEA STRĂINĂ

Marius CHELARU – *Care jumătate?* / 173
Ana LUDUȘAN – *David Eagleman despre cosmosul din noi* / 177

LITERATURA UNIVERSALĂ

Han KANG / 179
Traduceri de Cătălina FRÂNCU

ACTUALITATEA FRANCEZĂ

Simona MODREANU – *Anna di Inghilterra* / 180

ANTICHITĂȚI ACTUALE

Ioana COSTA – *Despre încredere* / 182

ARTE

Pavel ȘUȘARĂ – *Cui i-e frică de Victor Brauner? (II)* / 183
Alex VASILIU – *Acrobat la balansoar – André Previn (I)* / 185

PANORAMIC EDITORIAL

Marius CHELARU – *Edituri moldave/ autori moldavi* / 187
Ioan HOLBAN – *Femei în exil interior* / 190
Emilian MARCU – *Vitrina cărților* / 192

VARIA

Ana PARTENI – *Uniunea Scriitorilor din România – Filiala Iași* / 195
Bogdan-Ioan ANISTOROAEI – *Isaac Bashevis-Singer – șah și destin* / 197
Valentin TALPALARU – *ComPresa revistelor* / 198
Cristina CHIPRIAN – *Curier de ambe sexe* / 200

CONVORBIRI LITERARE

MEMBRĂ A ASOCIAȚIEI REVISTELOR,
PUBLICAȚIILOR ȘI EDITURILOR
(ARPE)

CUI 28447247

Redacția și administrația:

I.C. Brătianu nr.22, etaj 1, Iași, 700037

Tel.: +40 799 987 449

e-mail: convli95@yahoo.com

CONT RO17RNCB0175033572460001 – BCR Iași

Abonamente

Pe adresa redacției, prin mandat poștal, în contul revistei:

168 lei/ an + 60 lei taxe poștale,

84 lei/ 6 luni + 40 lei taxe poștale.

Vă rugăm să scrieți pe mandatul poștal sau pe documentul de plată adresa dv. poștală completă și perioada de abonare.

Persoanele sau instituțiile care vor să sprijine financiar revista

pot depune sumele în contul

RO17RNCB0175033572460001 – BCR Iași

CONVORBIRI LITERARE

Corpus de texte ilustrative

Vol. II
Seria
IOAN BOGDAN
1900-1906

Convorbiri literare
TIMPUL

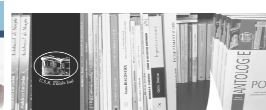

CONVORBIRI LITERARE

Corpus de texte ilustrative

LITERATURA DE CĂLĂTORIE
1867-1900

Convorbiri literare
TIMPUL

ANTOLOGIE

UNIUNEA SCRITORILOR DIN ROMÂNIA
FILIALA IAȘI

75 ANI

CRITICĂ
ȘI ESEU

Critici și eseuri, membri ai FILIALEI IAȘI
a UNIUNII SCRITORILOR DIN ROMÂNIA

UNIUNEA SCRITORILOR DIN ROMÂNIA
FUNDATIA CULTURALĂ POEZIA (editer) IAȘI | 2024

ANTOLOGIE

UNIUNEA SCRITORILOR DIN ROMÂNIA
FILIALA IAȘI

75 ANI

TRADUCERI

Traduceri, membri ai FILIALEI IAȘI
a UNIUNII SCRITORILOR DIN ROMÂNIA

UNIUNEA SCRITORILOR DIN ROMÂNIA
FUNDATIA CULTURALĂ POEZIA (editer) IAȘI | 2024

Preluarea și reproducerea textelor publicate în *Convorbiri literare* este permisă numai cu acordul revistei și/sau al autorului, cu specificarea sursei, în conformitate cu legile dreptului de autor din România!

Tiparul executat de SC PIM SRL Iași

CÂNTECELE DIALECTICII

Toga lui Jupiter

Cornel-Florin MORARU

CÂNTECELE DIALECTICII

În aurora acestei dimineți cețoase se duce o luptă tăcută, chiar dincolo de geamul biroului meu, între doi giganți care poartă pe chip pecetea unor vremuri ce stau să apună. Poate că au apus deja, dar noi încă mai păstrăm nedeslușit, pe retina conștiinței, amintirea ultimelor raze ale acestui crepuscul. E o luptă surdă, ce durează deja de decenii și pare că nimeni nu o mai bagă în seamă. Acum însă, în această dimineață, nu știu cum se face că miza gigantomahiei la care sunt martor e chiar atenția mea, scindată între susurul unei idei ce mocnește în adâncul gândului și bestiile cu o sută de geamuri din fața mea, care oglindesc de minune hecatonchirii, monștrii cu o sută de brațe ce au dat și ei o mână de ajutor instaurării domniei lui Zeus. De la etajul la care sunt, cei doi răsar din aburul des care înghite casele mărunte de dedesubt, așa cum Ahile și Hector răsăreau din păcla de aer gros ridicată de carele de război de pe câmpiile Troiei. Cum să fii atent la idei mocnind în interior, când chiar în fața ta are loc o luptă destinală, cu rădăcini mitologice atât de adânc înfipte în seva imemorială a umanității?

În partea dreaptă, cea în care stau sfinții și fericiții pe lumea cealaltă, tronează impunător noua Catedrală centenară, prin care ni se promite mântuirea colectivă. Din partea stângă, partea celor damnați pe vecie, privește peste oraș Casa Radio, cu toate antenele ridicate și gata de atac. Între cele două, între Radio și Biserică, s-a dat – și încă se mai dă – o luptă ce definește spiritul zilelor noastre și care, în cele din urmă, nu va fi câștigată de nici una dintre ele. Așa se întâmplă mereu cu luptele destinate, ele nu sunt câștigate de combatanți, ci de oportuniștii care au viclenia să se arate exact când părțile beligerante sunt deja epuizate de loviturile reciproce. La fel făcuse și Biserica, cu milenii în urmă, atunci când cultele și filosofii păgâne se certau deja de secole pe concepte abstracte și își pansau rănile prin biblioteci. La fel făcuse și radioul, când a luat laurii luptei ce se ducea deja de ceva vreme, pe la începutul secolului XX, între presa scrisă și așa numitele „ziare telefonice”, cu ajutorul cărora puteai să ascuți ultimele știri, spectacole de teatru, concerte sau

chiar slujbe religioase, direct prin telefon, chiar la tine acasă.

În această dimineață tăcută lupta se purta din nou, dar în alți termeni. După ce au înghițit vechile instituții, cei doi coloși s-au poziționat pe poziții ireconciliabile. Pe de o parte, Catedrala se vrea casa Spiritului însuși, proiectat în absolut, independent de gândurile și trăirile oamenilor, fixat de sute și sute de ani în propria-i doctrină, impasibil la zgomotul vremurilor. De cealaltă parte, avem casa spiritului deschis spre celălalt, a vocii care se propagă în văzduh doar de dragul de a fi auzită și a cărei singură rațiune e împărtășirea informației, fără nici un sămbure doctrinar. Cel puțin declarativ, acestea sunt pozițiile. Dar niciodată declarațiile nu se pliază aidoma pe realitate. Există mereu un rest, un ghimpe, o erezie, ceva care să arate că între intenție și fapt se profilează o distanță imposibil de depășit.

Cei doi s-au prins în clenci, dar nu și-au dat seama că, tiptil și pe nesimțite, au căzut într-o plasă invizibilă, care a ajuns să strângă laolaltă fără scăpare toate lucrurile și oamenii. E vorba de atotprezentul internet, țesut parcă din funia de aur cu care Zeus înlănțuia odinioară zeii dimpreună cu tot universul, atârându-i de vârful Olimpului (Il., 8. 18-28). Dar, cum spuneau latinii, *nomen est omen*. Plasa invizibilă formată între lucruri, semnificație șoptită etimologic de numele internetului, a strâns în sine și împletit împreună într-un nod imposibil de dizolvat atât Biserica, cât și Radioul, atât zeii, cât și oamenii. Din această strânsoare, din împletirea laolaltă a giganților vremurilor noastre, a rămas suspendat în eter șirul infinit de podcasturi, păreri și doctrine, mântuitori și eretici de ocazie, care umplu spațiul nostru virtual de ceva vreme și de care nu mai putem scăpa nicicum.

Lupta aceasta, precum și suspendarea oricărei doctrine sau păreri în eterul internetului, amintește de dialectică, de mersul spiritului prin istorie, dar aduce cu sine și ecouri de dinainte de ordinea timpurilor și gândurilor, din „vremurile acelea”, în care zeii încă nu guvernau muritorii și, tocmai de aceea, muritorii încă nu erau pe de-a-ntregul oameni. Peisajul acesta de secol XXI produce în mine anamneza unor timpuri în care Haosul domnea prin copii săi, încă neastâmpărați de vreo ordine sau vreun

rost. El trezește amintirea unor timpuri în care, cum spune Biblia, „pământul era netocmit și gol”, iar „Spiritul lui Dumnezeu se purta deasupra apelor” (Facerea, 1, 2).

Nu am înțeles nicicând și pe deplin ce-i acela *spirit*. Deși mi-am frământat mintea cu cele mai întortocheate și esoterice texte ale filosofiei, de la Anaximandru până la Hegel, nu am putut înțelege cum de omenirea, în milenarul ei mers prin istorie, a ajuns la o astfel de idee paradoxală și cât se poate de contraintuitivă. Căci spiritul nu e nici mintea ce țese gândurile, nici rațiunea ce calculează și cumpănește argumentele, nici emoția ce pune în mișcare fibra cea de bățatură a ființei umane. El nu cerne adevărul de fals, precum judecata, și nici nu zugrăvește cele mai ciudate scene pe pânza albă a fanteziei, cum face imaginația. Poate că acesta este motivul pentru care singurele definiții date spiritului, care sunt pe de-a-ntregul sincere, sunt cele prin negație.

Există un „apofatism,” al spiritului care îl face să țină de domeniul lui „nici-nici”. El nu e nici subiect, dar nici obiect, nici ceva anume, dar nici nimic deplin, nici realitate, dar nici fantasmă sau delir al imaginației. Spiritul e un fel de adiere insipidă a inspirației care străbate viața noastră de la un capăt la celălalt și ne înclină intențiile de creație și cunoaștere într-o direcție sau în alta. Așa cum vântul strunește crengile copacilor în direcția dictată de niște curenți invizibili, și spiritul strunește cugetul nostru în configurații din ce în ce mai diverse. Invizibil, dar oarecum tangibil, precum vântul care îți suflă firele de păr de pe mână, spiritul a insuflat filosofiei un aer de misticism ce cu greu și doar în perioade istorice scurte reușește să fie ponderat de rațiune.

Epoca noastră, de exemplu, e departe de a fi reușit asemenea lucru. Astăzi, la spirit ori te rogi, ori îl spurci. Pe de o parte, el este exilat de știință într-o zonă a vedeniilor, ca un fel de halucinație speculativă a filosofilor, care a îmbătat cu aburii săi milenii întregeți de minți luminate și le-a rătăcit pe drumurile metafizicii. De cealaltă parte, spiritul e idolul la care se roagă toți cei ce băjbăie printre chakre și energii în căutarea unei spiritualități sintetice care să aducă înțelepciunea vechilor indieni, tolteci sau eschimoși mai aproape de contururile Tik-Tok, Instagram și Netflix. Nici unii, nici ceilalți nu dau seama de adierea lină a inspirației ce coagulează în jurul său curenți de gândire și de spiritualitate, de acea suflare care infuzează subtil, cu miremele sale înțepătoare, lumea în care trăim.

Și mai este o chestiune importantă și adesea ignorată: spiritul care se poartă astăzi pe deasupra apelor amorfe ale mulțimilor de oameni, care curg în fiecare dimineață prin metrouri și tramvaie către slujbele lor, are o suflare

rece și un aer tehnologic. Arta, literatura, muzica, toate acestea sunt străbătute de un fior de artificiu, chiar și atunci când sunt plâsmuite de oameni. D-ai și vorbim despre inteligență artificială, acest *daimon* al vremurilor noastre, care preia din ce în ce mai multe cazne spirituale ale omului. Din țesătura invizibilă a lumilor digitale zvâcnesc spre realitate o sumedenie de stihii invizibile ce ne croiesc mersul prin lume și patronează fiecare sălaș, oricât de sălbatic ar fi el. Orice loc real este dublat de un fel de spectru digital, ca o vedenie ce pâlpâie în zarea privirii noastre și ne revelează adâncurile sale adumbrite, dimpreună cu profunzimirile istoriei mai recente sau mai îndepărtate. Fiecare peisaj este scăldat în mii și mii de voci virtuale care își mărturisesc experiența avută în acele locuri, lovindu-se unele de altele și propagând un ecou înnebunitor, ca un cântec de sirenă.

Odinioară, când Odiseu, „cel cu gând iscusit”, călătorea până la capătul lumii pentru a găsi porțile Hadesului, el ademenea spiritele damnate la neființă să prindă carne și să vorbească, hrănindu-le cu sângele berbecului negru ales ca animal de sacrificiu (Odiseea, 11, 25-45). Dar Hadesul, cum îi spune și numele în greacă, este tărâmul nevăzut. Acum, pentru a deschide porțile nevăzutului, nu-ți trebuie corabie și nu trebuie să călătorești la capătul Pământului. Nu-ți trebuie nici sânge, deși, într-un anume fel, ai nevoie de un animal de sacrificiu. Căci spiritele tehnologiei sunt oriunde și niciunde, grăind doar când le hrănim cu timpul nostru și cu energia ce curge prin dispozitivele noastre. Privind urzeala lucrurilor prin ecranul telefonului, ne dăm seama câtă dreptate avea Heraclit. În orice loc al lumii, oricât de singuratic și umil, se aude șoptind peste veacuri invitația sfioasă: „Îndrăzniți, căci și aici sunt zei!”.

Fără să știm, trăim într-o lume magică, la fel ca cea populată de nimfe, de silenii și de menade. Trăim într-o lume ca cea descrisă de Euripide în *Bacantele*, în care Dionysos umbla, spre miez de noapte sau chiar în lumina zilei, singur sau cu alaiul său, prin păduri umbroase și pe străzile orașelor. Spiritele ce ne bântuie nu sunt însă ceva supranatural, ci își au rădăcinile în impulsuri electronice, în voltaje și tranzistori. Aplecarea noastră față de lume, sculptată-n mii și mii de ani cu mituri, a devenit un fel de cocoșă pe care n-o mai putem îndrepta. De aceea facem plecăciuni, chiar fără să băgăm de seamă, la spiritul tehnologic al vremii și, astfel, ducem mai departe istoria orbecăind prin labirintul ei. Cu ochii țințiți în pământ din cauza cocoșei noastre spirituale, noi visăm la înaltul cerului.

Noroc însă că, spiritul fiind suflare sau adiere a inspirației venită din văzduh, filosoful care îl contemplă nu trebuie să se servească de ochi. Contrar cu ceea ce întreaga tradiție crede, „organul” cunoașterii prin excelență nu e ochiul, ci pielea. Simțul prin excelență nu

e văzul, ci pipăitul, deoarece acesta din urmă ne oferă nouă „carnea” lucrurilor. Văzul oferă doar vedenia, înfățișarea, fantoma care bânuie imaginația. Lucrul însuși apare atunci când îl pipăim și, într-adevăr, putem pipăi cu pielea noastră și invizibilul însuși. Intellectul ajunge la ceea ce nu putem vedea tot pe cale tactilă, printr-un fel de „priză”, de prindere, de înșfăcare a invizibilului cu niște mâini nevăzute. De aceea ideea de „concept” e redată în mai toate limbile moderne prin cuvinte ce desemnează actul de a „prinde” lucrurile cu mâna, de a le simți în interiorul palmei minții tale. Spiritul, dincolo de metaforele plăsmuite de poeți și filosofi, e ceva tactil, o vibrație subtilă ce îmbrățișează tot corpul nostru și, prin nervurile pielii, ne pune sufletu-n mișcare pe făgașul său. Spiritul este acea boare ce îmbracă corpurile noastre, lucrurile, lumea și vremurile în niște veșminte invizibile, care diferențiază între ele diversele epoci istorice.

Dar stă scris în chiar ființa omului că suntem în așa fel făcuți, încât orice vibrație tactilă devine, atunci când e amplificată și filtrată prin inteligența noastră, o undă sonoră și, pe urmă, un sunet, un cuvânt, o semnificație. Platon avea dreptate aici: scrisul vine ultimul, după sunet, vorbire și semnificație, el este o invenție târzie a unui zeu străin, excentric și un pic necugetat. Acesta este și motivul pentru care filosofia spiritului nu este în primul rând o colecție de texte, de spuse sau de vorbe. Ea trebuie să fie, în mod original și înainte de toate, un concert pentru instrumente de suflat, închinat lui Dionysos sau lui Pan, adică acelor zei sălbatici prin care natura brută își exprimă imboldurile cele mai adânci. În calitate de cercetător al spiritului, filosoful trebuie să fie, măcar în adâncul său, un închinător la Dionysos, cu toiag încununat cu iederă sau viță de vie, care dirijează un cor de bacante și satiri pentru a prinde în cuvinte miezul nerostit al divinului, vibrația universală care însuflețește toate lucrurile. Căci în adâncul spiritului însuși există un fior de haos, o beție de noime, o înnodare de sensuri, care nu pot fi desfăcute prin rostire și nu pot fi îmblânzite de rațiune, ci doar dibuite orbește de pipăitura minții noastre. Aici, în spirit, se află nodul gordian al filosofiei, pe care orice filosof bun știe să îl ascundă în adâncul sistemului său.

Un exemplu de astfel de filosof, care a vrut să îmblânzească spiritul cu rațiunea și a descoperit nodul nedesfăcut de sensuri din adâncul său, este Hegel. El a venit prea târziu ca să mai dirijeze bacante în procesiuni ritualice, dar a păstrat în textele sale ceva din stilul frigan al cântecelor lui Dionysos. Mereu mi-am imaginat că Hegel a fost, într-una dintre existențele sale anterioare, prin secolul al XVII-lea sau pe la început de secol XVIII,

un cântăreț la oboi. Asta pentru că fiecare text al lui dă tonul unei întregi simfonii de noime tăcute printre care mintea noastră băjbăie după sensul plin al ideii de spirit. Scriitura lui amintește de ditirambii închinați odinioară lui Dionysos, a căror audiție transforma natura umană însăși și aducea omul mai aproape de zeu sau de animal. Citit noaptea pe liniște, orice fragment din Hegel produce, într-o sumedenie de tonuri metalice și accente grele, ca de plumb, anamneza unei vibrații primordiale, care strânge în mod nevăzut laolaltă toate lucrurile și care este, ea însăși, chintesența nerostită și inefabilă a lumii și a omului. Văzută din acest unghi, dialectica nu este nimic altceva decât încercarea de a prinde pe un portativ al filosofiei, în grafem, armonia produsă de spirit, atunci când suflă prezentul în trecut și împinge astfel viitorul în istorie. Dialectica, dincolo de veșmintele exterioare pe care le-a purtat în istoria filosofiei, nu e nimic altceva decât modularea discursivă a acestei vibrații universale care adie peste vremi și transformă lucrurile în pulbere de nimicnicie, acea pulbere care e materia primordială a ideilor. Astfel, vibrația spiritului înghite lucrurile, le metabolizează și, din pulberea lor, plăsmuiește idei, pe care le pune pe făgașul de sens în care ele își croiesc drum prin minți individuale și prin epoci. Ca portativ al unei armonii plăsmuite de suflarea spiritului, dialectica descrie o melodie în cinstea lui Dionysos sau, mai exact, ceea ce grecii numeau un „triamb”.

Ne-au rămas puține despre acest triamb (gr. *thriambos*). Știm doar că el era cântat în procesiunile în care Dionysos era laudat ca zeu eliberator și în care era repusă în scenă întoarcerea lui pe tărâmurile natale, după legenda cucerire a Indiei, cu mult înainte de expedițiile lui Alexandru Macedon. Spre deosebire de ditirambi, celelalte cântece asociate de obicei cu Dionysos, triambul era un cântec prin excelență ceremonial, dedicat celebrării victoriilor ce au dovedit fără urmă de îndoială divinitatea zeului viței de vie. Căci el nu a cucerit tărâmurile îndepărtate ale Indiei pe calea omenească a războiului, prin arme și campanii militare, ci prin muzică și vin, prin dans și beție.

Mitul spune că, plecând la ordinul tatălui său, Zeus, în fruntea unei armate de bacante, Dionysos a înaintat în ritm de triamb, transformând peste tot în calea sa râurile și lacurile în vin. Spiritul său anunțat de vibrația muzicii, premergându-se cu o zare întreagă armata de bacante și duhul entuziasmului dionisiac îi făcea pe soldații inamici să danseze până la epuizare, căzând în cel mai adânc somn bahic. Astfel, Dionysos a supus întregul ținut al Indiei, fără nici cea mai mică vărsare de sânge, doar cu râuri de vin și muzică. Apoi, victorios, el s-a întors în Olimp și a fost acceptat – deși nu fără contestare – ca zeu în sensul plin al cuvântului. Aliații săi în această campanie au fost, în mod surprinzător, Apollo și Athena, zeii asociați

înțelepciunii și filosofiei, spiritului și vicleniei. Nu degeaba alchimistiții numeau spiritul și spirtul cu același cuvânt. Spiritul e un fel de alcool, un abur triplu distilat din umanitatea noastră care plutește prin atmosferă. El este experiența colectivă trecută, pe rând, prin toate alambicurile sufletului și refulată în eter. Apollo și Athena nu pot fi gândiți fără aliajul cu Dionysos, deoarece chiar și cel mai calm spirit are nevoie de distilare pentru a ajunge la tăria necesară pentru a îmbăta, cu adierea sa, popoare întregi pe perioade lungi de timp. Căci nu putem explica altfel cum spiritul unui Goethe, Hölderlin sau Rilke au îmbătat și îmbată încă, de secole întregi, la fiecare lectură, mințile noastre cu noime atât de distilate, încât nu le putem prinde pe de-a-ntregul. Triambul nu e nimic altceva decât sunetul acestei distilări a spiritului, melodia care însoțește divinizarea lui Dionysos printre olimpicieni, spiritualizarea deplină a delirului sub ocrotirea zeilor înțelepciunii.

Dar nebănuite sunt căile spiritului, deoarece din aceeași cuvânt care desemna triambul în greacă, *thriambos*, a ajuns să desemneze, la Roma, triumful, adică ceremonia de întoarcere în oraș a comandanților victorioși, împreună cu prada lor de război. Procesiunea unui *triumphus*, începea pe câmpul lui Marte, unde comandantul își dezbrăca în mod ritualic platoșa, pe care de obicei era încrustat chipul Medusei pentru a-l feri de privirile dușmanilor. El își dădea jos și restul echipamentului de război, rămânând doar în tunică, peste care era pusă celebra *toga picta*, o togă cu falduri foarte bogate și de culoare purpurie, care era privită ca fiind *îmbrăcămintea lui Jupiter* însuși. După ce intră în Orașul Etern pe *porta triumphalis*, el predă comanda Senatului Roman și înaintează pe *via triumphalis* spre *circus maximus*, unde lasă în urmă toată prada de război și, intrând pe *via sacra*, începe să urce spre templul lui Jupiter de pe Capitoliu. Intrând în templu însoțit de ropotele și privirile mulțimii, comandantul se metamorfozează, la finalul ceremoniei, în Jupiter însuși, care personifica zeul suprem sau, cum ar spune Hegel, Spiritul Absolut.

Există un puternic substrat magic în toată această procesiune, care amintește direct de triambul lui Dionysos, dar poartă și suflarea spiritului Romei. Pentru romani, nu neapărat muzica, ci hainele erau adesea oglinda spiritului. Haina îl face pe om și tot haina îl face pe zeu. Acesta este și motivul pentru care *investire* însemna în latină atât a îmbrăca pe cineva, cât și a investi într-o funcție, a acorda o autoritate sau o demnitate publică. Mai important însă este faptul că, așa cum vedem în ceremonia triumfului, haina are puterea de a distila spiritul individual în Spirit Absolut. Nu faptele, ci procesiunea însăși, purtarea togii pictate a lui Jupiter în fața întregii cetăți, erau echivalente cu divinizarea. Acest lucru se vede

din faptul că, în Republica Romană, era considerat un afront grav să porți *toga picta* în afara ceremoniei de triumf. Faptele individului, CV-ul său, cum am spune astăzi, erau irelevante. Hainele aveau o putere magică, care nu trebuia abuzată, deoarece a purta veșmintele triumfale în viața de zi cu zi era echivalentul uzurpării divinității însăși și constituia o crimă mult mai gravă decât întinarea autorității statului.

Acest tabu vestimentar a fost, de altfel, unul dintre principalele motive ale uciderii lui Cezar, indiferent de pretextele politice la care ne putem gândi ca raționalizări ulterioare. Mărturii din epocă spun că, spre finalul vieții, Cezar era văzut din ce în ce mai des purtând toga triumfală în situații banale, cotidiene. Doar o astfel de crimă putea justifica, în ochii senatorilor, întinarea clădirii Senatului cu sânge. Cezar nu a fost ucis, ci sacrificat pe altarul Republicii, pentru ca Jupiter însuși să ierte Roma pentru blasfemia comisă de comandant. Aparent însă, lui Jupiter i-a plăcut gestul lui Cezar, deoarece, mai târziu, în perioada imperială, romanii au trecut peste acest tabu și împărații au început să poarte în mod obișnuit *toga picta*. Această transgresiune însă a venit la pachet cu o consecință logică: împăratul era considerat, încă de la încoronare sau chiar de la naștere, un zeu în toată puterea cuvântului, cu propriul său cult și propriile sale temple. El nu mai era om, ca bietul comandant de oști venit din campanie cu soldații și prăzile sale. Tocmai de aceea putea purta hainele și însemnele vestimentare ale divinității oricând dorea.

Ceea ce este însă cu totul surprinzător e faptul că dialectica hegeliană se împotmolește tocmai atunci când vine vorba despre acest subiect aparent banal și monden, care este vestimentația sau, mai exact, moda. În unul dintre puținele locuri în care Hegel recunoaște că există totuși activități culturale ale omului care nu sunt o manifestare sistematică și coerentă a spiritului, el devine nostalgic tocmai după toga lui Jupiter. El desemnează ca îmbrăcămintea ideală și în concordanță perfectă cu spiritul exact toga antică. „Croiala actuală a hainelor noastre este neartistică și prozaică în comparație cu îmbrăcămintea mai ideală a celor vechi” (*Prelegeri de estetică*, vol. I, p. 171), spune Hegel, iar pe urmă continuă să laude aceeași *toga picta*, încărcată cu semnificații magice și subiect al tabuurilor vestimentare în Antichitate, purtată de zeii înșiși în sculpturile sau tablourile din toate vremurile, precum și de comandanții care, pentru o clipă, la apogeul procesiunii triumfale, ajung ei înșiși zei.

Pentru orice alt filosof o astfel de bălbăială poate că nu ar surprinde. Pentru Hegel însă, este un adevărat scandal. Căci el voia să prindă întreaga activitate umană în conceptul absolut, să o distileze în spirit și, astfel, să facă spiritul însuși conștient de sine. Excluzând moda din

sfera spiritului, el încearcă o adevărată exorcizare a unui demon ce bântuie umanitatea de la hitonul lui Nessus încoace. Încercând să arate că nu haina îl face pe om, că există ceva mai adânc în om decât învelișul său, Hegel exilează moda în rândul activităților cotidiene irelevante spiritual, cum ar fi băutura și dormitul, exemple date explicit de gânditorul german (*Prelegeri de estetică*, I, p. 172). Dar să fie oare întâmplător că, încercând să excludă arta vestimentației din dialectica spiritului, Hegel se întoarce tocmai către veșmântul Spiritului însuși, toga de purpură a Zeului Suprem, care se oferă omului doar în procesiunea triumfală? Să fie oare întâmplător că activitățile „prozaice” în rândul cărora Hegel exilează moda sunt tocmai acele activități cu care Dionysos a cucerit odinioară India în sunet de triamb? Să fie întâmplător oare că, dând la o parte voalurile vestimentare de pe spiritul uman, Hegel nu a găsit nimic altceva decât un alt veșmânt?

Acesta este momentul în care Spiritul însuși îi joacă feste lui Hegel și îl face ca, prin chiar această excluziune, să nimerescă tocmai beția de noime și înnodarea de sensuri din inima conceptului absolut. Filosoful pornește împotriva vestimentației vremurilor sale o serie de butade atât de înverșunate, cum nu mai găsim niciunde în propria-i operă. Hainele secolului al XIX-lea sunt descrise ca fiind „o proastă copie maimuțarească”, făcute „după moda convențională și capriciul întâmplător al timpului”, astfel fiind „o desfigurare a membrilor omenesci”, cu o croială „neartistică și prozaică”. Ele sunt o imitație falsă a posturii umane, care nu exprimă nimic spiritual, ci doar limitează libertatea de expresie a spiritului individual.

Trecând însă peste interpretarea ternă, conform căreia problema lui Hegel cu vestimentația începutului de secol XIX era aceea ca hainele chiar erau incomode, putem spune că filosoful dă aici, din întâmplare sau poate mânat de vreun suflu tăcut, peste acel sâmbure magic care se ascunde în orice activitate rațională. Căci Spiritul însuși este un fel de veșmânt care acoperă omul, ascunzând animalitatea lui. Hainele sunt un semn al condiției umane, nu doar un accident. Încă din timpuri mitologice, în care izgonirea din Eden a supus omul vremurilor și i-a dat „îmbrăcăminte de piele” (Facerea, 3, 21), omul nu e niciodată gol. Mai mult decât atât, prima consecință a păcatului originar este înveșmântarea originară în frunze de smochin (Facerea, 3, 7). Despre această înveșmântare originară filosofia și teologia ar fi trebuit să vorbească mai mult, deoarece ea este mult mai relevantă pentru condiția umană decât golișia originară a omului de-o seamă cu Spiritul. Nu se poate trece atât de ușor peste faptul că prima licărire a cunoașterii și a conștiinței de sine în om a venit prin haine, fie ele spirituale sau corporale. Confecțiile vestimentare nu sunt nimic altceva decât

o reflecție a ceea ce umanitatea are mai definitiv în ea, nu un simplu accident de poate fi extirpat ca o tumoare.

Mai mult decât atât, nu doar căderea mitologică a omului, ci și renașterea lui în spirit, mântuirea, este pusă tot sub semnul înveșmântării. Spiritul lui Dumnezeu este veșmântul care acoperă profeții atunci când profetesc (Isaia, 60, 3) și îmbracă apostolii cu slavă la înălțarea Celui Înviat la ceruri (Luca, 24, 49). „Câți în Hristos v-ați botezat, în Hristos v-ați îmbrăcat”, spune Apostolul (Galateni, 3, 27), arătând că, oricât de mult am sublimate umanitatea prin spirit, veșmintele nu pot fi niciodată eliminate, fiindcă eliminarea lor ar echivala cu nimicirea completă a spiritului. Mântuirea omului nu este nimic altceva decât un set de haine noi, o altă înveșmântare, care amintește de îndată de cea originară, din Eden. Omul nu *dobândește* viața veșnică, este *investit* în ea, îmbrăcat cu veșmintele Spiritului de către Spiritul însuși ca într-o procesiune triumfală.

Dar haina îmbrăcată de creștin la botez este tot un fel de togă pictată. Oare nu cumva Iisus este portretizat în iconografia tuturor timpurilor într-o togă purpurie? Oare nu este descris în Biblie ca Învingătorul suprem, cel care a învins moartea și a deschis porțile iadului, luând cu el o armată de suflete damnați? Oare Înălțarea la Cer nu oglindește, în alte coordonate simbolice, procesiunea triumfală în care un om devine Zeul însuși?

Ceea ce ne învață această scăpare a lui Hegel este faptul că hainele, de orice fel ar fi ele, sunt esențiale tocmai pentru că ele contribuie în mod primordial la felul în care „ne simțim în pielea noastră”. Simțul tactil, despre care spuneam că este simțul prin care surprindem Spiritul însuși, este cel mai adesea în contact cu hainele. Vestimentația nu este doar un obiect vizual, ci în primul rând un obiect palpabil. Pielea noastră, fiind ea însăși veșmântul prim al umanității încă din vremuri biblice, pipăie cel mai adesea hainele, înainte de a pipăi orice altceva. Din aceste motive, departe de a fi doar un moft, vestimentația este modul în care luăm contact, în viața cotidiană, cu spiritul vremurilor noastre. Ea nu poate fi exorcizată din spirit, pentru că este parte integrată a sa, o parte fără de care el nu ar putea cuprinde lumea și corpurile din ea într-o unică țesătură.

Privind în această dimineață Radioul și Catedrala, internetul și spiritul vremurilor noastre, am ajuns la realizarea faptului că toate acestea nu sunt nimic altceva ipostaze ale togii lui Jupiter, răspândite prin istorie și croite după mode diferite. Dialectica lui Hegel, și orice dialectică de altfel, nu e decât o „descoasere” a spiritului timpurilor, o desfacere a veșmintelor spirituale ale umanității în părțile lor componente, pentru a putea reface ulterior tiparul prim după care acestea au fost făcute.